

ERGENLİKTE DİN*

Yazan: Antoine Vergote

Çev.: Dr. Erdoğan FIRAT

Zekânın gelişmesi, dostluğun uyanması, cinsel dürtülere bağlı suçluluk, bağımsız olma krizi ve benliğin uyanması, ergenin dinini derin bir şekilde belirleyecektir. Bu unsurlar dinî vaziyet alışı kuvvetli bir biçimde kamçılmaktadır; fakat, bunlar, aynı zamanda dinî vaziyet alışı, suçluluk sıkıntıları ve iman şüpheleri ile sarsmaktadır.

Allah Kavramı :

Çocukların ve ergenlerin zihin âleminde "Allah" kelimesinin ortaya çıkardığı farklılıkları serbest birlikler metoduyla (la méthode des association libres) açıkladığını belirten çok iyi yapılmış bir araştırma sonunda, Denonchy¹, erkek çocuklarda Allah fikrinin gelişmesinde üç kuvvetli zamanın birbirinden ayırdedilebileceği sonucuna varmıştır. Birincisi, 9-10 yaşlarına doğru en yüksek noktasına ulaşan "vasıf verme dönemi" dir. Çocuk bu dönemde Allah'ı, dinî telkin formasyonu sırasında aldığı vasfa ait veriler yardımıyla düşünür. Vasfa ait çeşitli temalar üç merkez etrafında düzenlenirler; objektif vasıflar: büyüklük, herşeyi bilirlilik, her yerde hâzır ve nâzır olma, mânevilik . . . dir; sübjektif vasıflar: lutufkârlık, adalet gibi Allah'ın ahlâkî nitelikleri, kuvvetlilik ve güzellik gibi duygusal vasıflardır. Duygusal vasıfların merkezi, çocuğu inancının ikinci etabına geçiren dinamik faktör olarak görünmektedir. 12-13 yaşlarına doğru vasfılık eğilimi Allah'ın aşkınlığını ifade etmek için artık yetmez. Böylece, ergenlik öncesindeki kişi Allah'ı şahıslaştırma dönemine girer. Bu dönemde Rab Allah, Kurtarıcı Allah, Baba Allah temaları üzerine daha çok önem verilir. Bu üç tema, zayıflamaya ve özelliklerini kaybetmeye yüz tutar. Nihayet, şahıslaştırma dönemi yerini, 15-16 yaşlarına doğru en yüksek noktasına ulaşan derûnileştirmenininkine bira-

* Antoine Vergote'un "*Psychologie Religieuse*" adlı eserinin 309-320 sayfalarının tercümesidir. Bruxelles 1966 (Deuxième édition).

¹ *L'idée de Dieu entre 7 et 16 ans : base sémantique et resonance psychologique, Lumen Vitae*, 1964, p.277-290.

kacaktır. Sübjektif temalar Allah kavramını bütünüyle kaplarlar: aşk, dua, itaat, karşılıklı itimat, şüphe, terkedilmişlik duygusu ve korku. En etkili temalar karşılıklı itimat ve korkudan olanlardır; fakat sadece birincisi, bütünüyle dinî tekamülde Allah kavramının sübjektif gelişimine bağlanmasında yardım eder görünmektedir. Korku ve şüphe daha çok bozucu elemanlar olurlar.

İnanıyoruz ki bu üç dönem, bütün süjelerde belirli bir biçimde beraberce bulunmuşlardır ve kronolojik mihvere göre süjelerin ifadeleri ergenin duygusal gelişmesini ilerletmektedir. Birbirlerini takip etmeleri bize son derece anlamlı görünmektedir. Bu konuya yeniden döneceğiz. Deconchy'yi takip ederek şunu da kaydedelim ki, ergen hemen hemen vasfi temaları ve sübjektif temaları asla aynı zamanda göstermez. Aksine, vasfî temalar çok sık olarak şahıslastırıcı temalarla ilişkilidirler, halbuki bu şahıslastırıcı temaların derûnileştirici temalarla daha güçlü bağları vardır². Bu suretle vasif verme ile derûnileştirme arasında kronolojik bir bağ oluşturan şahıslastırma temaları, objektif vasıflarda olduğu gibi, aynı şekilde derûni Allah'ı objektif Allah'a yeniden bağlar. Ekseriya işaret ettiğimiz büyük bir dinî zorluğa burada parmak basmak gerekir. İnanan kimsenin kendisinin düşündüğü Allah ile kendine öğretilen Allah'ı birleştirmede büyük zorluğu vardır; o, metafizik bir düşüncede basitleştirilmiş din ile güvensizlikle biten derûni bir din arasında tereddüt etmektedir. Şahıslastırıcı temalar aynı anda objektif ve kişisel bir dini temin etmelidirler. Fakat Deconchy'nin dediği gibi, bu temalar kendileri de ister mücerret bir düşünceye dahil edilsinler ister tamamiyle sübjektif deneyin kategorisinde dağılsınlar, uzayıp gideceklerdir. Bu konuda, Allah'ın babalık sembolü dediğimiz şeyi hatırlayalım: ergenlik çağında Baba Allah, Kurtarıcı Allah temaları hâla tamamiyle süjelerin duygusal ihtiyaçlarının işaretleridir, bu temaların dinî dayanakları ızafidir.

Ergenin dinî gelişiminin itinalı bir tablosunu çizmek istemek cüretkârlık olurdu; bu konudaki araştırmalar daha birçok noksanlıklarla doludur. O halde bize düşen şey, ergenin dinî vaziyet alışında faaliyet gösteren birkaç psikolojik faktörü işaret etmektir, bunlar ergene özel bir yön vermektedirler ve geçirmeye mecbur olduğu ardarda gelen krizlerde etken olarak görünmektedirler.

Dostluğun Uyanması ve Dinin Derûnileşmesi :

Ergenlik buhranı insanı, bizzat kendine keşfettirir. Ergen yalnızlık tecrübesi geçirir; bundan acı duyar ve aynı zamanda bunu ister, zira

² Anılan makale, p. 286.

yalnızlık, öz benliği keşfettirir. Hayallerinde ve murakabesinde iç dünyasında bulunmayı arzular. Aynı zamanda, dünyaya ve diğer şeylere katılmadan dolayı iç dünyasına bir hasret duygusu uyanır.

Yalnızlık tecrübesi dostluğun keşfine eşlik eder ve evrene duygusal ve sembolik olarak katılma isteğini ortaya çıkarır. Bu psikolojik unsurlar kızlarda erkeklere göre, klâsik edebiyat formasyonu alan erkeklerde de teknik formasyon alan erkeklere göre daha belirgindir.

Bütün bu yeni duygusallık, bu yaştan dinini de derinden etkilemektedir. Yukarıda daha önce temas ettiğimiz unsurları kısaca hatırlayalım: Allah kavramı şahıslaştırılır ve derûnleştirilir. Fakat daha önce belirttiğimiz gibi, ergenin, şahıs olarak düşündüğü Allah, ahlâki ve günlük hayata ait zorluklarında onu koruyan, ihsanda bulunan bir Allah'tır. Ergen duygusal yalnızlığının acısına cevap veren Allah dostluğuna özellikle hassasiyet gösterir. Aynı şekilde 15-16 yaşındaki erkek çocuk kendi iç dünyasındaki konuşmalarında her şeyden evvel Allah'ı sırdaş olarak görür. Belçikalı yüzlerce ergen erkek ve ergen kızda uyguladığımız anketler göstermektedir ki, onların Allah ve İsa'da önem verdikleri ilk nitelik kendi anlayışlarıdır. Onlar kabul edildiklerini hissederler, bu, onların dostlukta aradıkları ilk niteliktir. Ekseriya ergen, evrene duygusal bir tarzda katılmayı ister. 'Daha önce,' Klâsik Beşeriyet Grubunda duygusal bir birleşmeyi arama ile, ona eşlik eden kudsiyet hissine dikkat çekmiştik. Bu manevi hava panteist karakterde bir dindarlığın ortaya çıkmasını çoğu zaman kolaylaştırır³: Allah, o zaman, tabiatla birlikte hissedilmiş ve evrenin sembolik uygunlukları kutsalın bir halesiyle kuşatılmışlardır.

Ergeni karakterize eden ikinci çizgi şudur: Dostlarını ve kendisine örnek aldığı yetişkinleri idealize eder. Onlarda keşfettiği üstün olgunluk gerçekte kendisinde bilinçsiz olarak meydana gelen ideal imajın aksinden başka bir şey değildir. Psikanaliz bunu çok iyi göstermiştir. İdealizasyon duygusal narcissisme'den kaynaklanır: bizzat kendi için arzu edilen olgunluk başka biri üzerine transfer edilir; bu suretle, kendisiyle aynileşmek arzu edilen bir model vasıtasıyla veya kendisiyle yüksek seviyede diyalog kurulabilen bir arkadaş vasıtasıyla olgunluk kazanılır. İdealizasyon, psikolojik gelişimin kuvvetli bir faktördür; fakat çoğu zaman kine dönüşebilecek bir hayal kırıklığı tohumunu da içinde taşır. Ergenin dini bu duygusal oluşumdan uzak kalmaz. Erkek çocuk için, dinî idealizasyon, ideal bir modelin hazırlığı çizgisinde daha fazla mey

3 P.Babin, *Dieu et l'adolescent*, Lyon, 1963, pp. 224-225.

dana gelir: Allah orada, tarihi sağlamlığı ve şahsî gerçeği açısından saf ve mükemmel bir varlıktır⁴. O benliğin mutlaklığı olmuştur. Kız, daha çok sevgi ilişkileri manasında idealizasyonda bulunur; Allah, herşeyi anlayan ve kendini tamamiyle veren ideal sırdaştır. Bu iki idealizasyon yolu kız ve erkeğin kendine has çizgileriyle uygunluk halindedir. Erkek çocuk kişiliğini ideal bir imaj vasıtasıyla realize etmeye yönelir, kız çocuğa gelince o, duygusal eksikliğini küllî bir varlıkla doldurma yollarını arar. Ergenlik çağından sonra dinî hayatın zayıflaması, diğer sebebler yanında, duygusal idealizasyonun gerilemesi ile ve süjelerin çevrelerine tamamen girmelerinden itibaren insanlara yönelmesiyle açıklanır.

İsa figürü, idealizasyona destek vazifesi görmeye özellikle uygundur. Ergenlerin sempatisinin İsa'nın hangi niteliklerine ait olduğunu bilmek çok yararlı olurdu. Bu konuda kendi merkezimizde yapılmış henüz olgunlaşmamış sadece bir ön ankete sahip bulunuyoruz⁵. 13 den 17 yaşına kadar, fazla bir değişme olmaksızın ergenler, bir dost için hayatını tehlikeye atan, kapalı ve kendinden emin bir kişilik gösteren İsa'ya, Kahraman İsa'ya, günahkârlara merhametli ve şefkat dolu olan İsa'ya sempati göstermişlerdir. Aksine, İsa'nın mümtaz dostlukların sahibi olabilmesi, düşmanların dostluğunu istemesi, bazan korkutucu olması, şeytan tarafından aldatılmaya teşebbüs edilmiş olması ve aynı zamanda, zamanının âdetlerini alt üst etmesi hadisesine artık önem vermezler. Bu belirtiler ergenin duygusal eğilimlerini iyice ortaya koymaktadır. Bu, İsa'nın beşerüstü bir model olmasını, günahkârlar hakkında bile anlayışlı evrensel ve mükemmel bir dost olmasını istemek demektir.

Suçluluk ve Dini Ahlâklılık :

Daha önce suçluluk psikolojisi hakkında söylediklerimizi özetleyerek başlıyoruz. Masturbasyon problemleri ile cinsel uyanış, tamamen psikolojik olan, gözden düşme ve toplumdaki uzaklaşma duyguları ile karakterize edilmiş bir suçluluk duygusunu meydana getirir.

Erkek çocuk, kız çocuğa nazaran bu yönden daha çok acı çekmektedir. Bir taraftan geleneğin gerekliliğine (l'exigence de la loi) duyarlığı pek fazladır, diğer taraftan, saldırganlıkla ve erotik zevk aramayla çok belirgin bir şekil altında cinsel arzuyu denemektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, bu ahlâka dair kaygılar, dinî pratiklerin yoğunlaşması sonucunu doğurur. Fakat, aynı zamanda bu pratik, ahlâki problemlerin

⁴ P. Babin, anılan eseri, p. 229.

⁵ X. Viejo, *L'attitude des adolescents devant le Christ*, Louvain, 1965, (Psikoloji dalında yapılmış mezuniyet tezi).

çözümüne doğru yöneldiği için merkezinden oldukça sapsmış ve tamamen dinî olan hedefi hayli azalmıştır. Eğer bu ahlâkî dönem günah duygusunun uyanmasını kolaylaştırıyorsa, duygusal ağırlık orada o kadar çoktur ki ergenlikten çıkış çoğu zaman derin pişmanlığa karşı bir duygusuzlukla beraberdir. Bu aynı zamanda savunmanın sağlam bir reaksiyonu olabilir. Erkek çocuk, kendine göre kabul edilemez hale gelen bu suçluluk duygusunu duyduğu anda, suçluluğunun temelini kuran dinden kendini kurtarır. Zaten bazı ergenler katı ahlâkçılık ve serbestilik (laxisme) gibi iki zıt davranış arasında bocalamaktadır.

Ergenlerin ahlâkî kaygıları gerçekten suçluluk duygularını çoğaltır. Ergen, çok özel ahlâkî bir davranışla ve ben ahlâkının idealini gerçekleştirme kaygısıyla da kendini gösterir. Bu ahlâkî yöneliş, kendisi de etrafına dinin kristalleştiği bir kutup oluşturur.

Ergenin dinî dünyası birçok merkezlere sahiptir: dostluk, mukadese az çok panteist olan bir iştirak arama, suçluluk ve ahlâkî ideal.

Ergenlik, ödipien yapının ikinci bir dönemi gibi görünür. Ödip kompleksinin bütün fenomenleri duygusal bir deney ve zihni bir bilinç seviyesinde yeniden meydana gelir, bundan sonra kendilerini açıkça belirtir ve gösterir. Bundan dolayı ergenin ahlâkî tavrının bizzat süjenin olgunluğu üzerine net olarak merkezileşmesi normaldir, veya teknik ifadesiyle kuvvetli olarak daha çok narcissique (özseverlik) üzerine merkezileşir. Ergenliğin, dinî bir ölçüde bu ahlâkî eğilime girer. Bu, ahlâkî bir olgunluğu arayan güçlü motifler getirir. Diğer taraftan ahlâkî ideal, dine hatırı sayılır bir destek kazandırır. Çünkü o, süjenin ahlâkî yetkinliğinin hizmetine konulmuştur, ergenin dinî gerçek ve önemli olarak görünür. Fakat, ahlâkî yönelişini ona ileten fonksiyonel karakteri ergenin dinini kısmen beşerî bir hedefe sevkeder; bir ölçüde ergen ideal benliğinin realizesinde Allah'ı kullanır. Normale oturan bu dinî gelişmeyi şüphesiz, kötü görmemek gerekir. Ancak, kaçınılmaz sınırlarını da anlamak lazımdır. İnananlardan bir çoğu ergenliklerinden sonra keşfederler ki, beşerî bir ahlâkın kullanılması, uygun bir beşerî teşebbüsü ortaya koyar ve böylece onlar zorunlu olarak dine dayanmamış olurlar. Bu esnada, önce gördüğümüz gibi, onların arasından bazıları beşerî bir ahlâk araştırmasıyla çok sıkı bir surette aynı olarak gördükleri bir imandan vazgeçmektedirler. İnsan, nesilden nesile, dinle ahlâkî birbirinden ayırmaya başlamış olan ve insanın bizzat kendisinin kendi beşerîliğini kurmaya kabiliyetli olduğunu göstermiş bulunan ve modern zamanların başında insanlığın geçirmiş olduğu dinî bir krizden geçmek zorundadır.

Ahlakçılık teriminin kendi içinde hiç de kötileyici birşey yoktur; o, sadece, ergenin dinî-ahlâkî vaziyet alışını etkileyen çifte sınırlamayı ifade eder. Bu, bir ben idealinin yerleştirilmesiyle kuvvetlenmiş olan henüz narcissique (özseverlik) ahlâk tabiatı ve ahlâkî bir realizasyona yönelik dinin, kısmî kutuplaşmasıdır.

Müeyyide ve mecburiyet rollerinin içinde yoğunlaşmasının biçimine göre ahlâkî ideal araştırması, farklı alanlarda daha da değişir. Fransa'da bu böyledir. P. Babin, katolik öğrenimi gören ergenlerde dinî ahlâkın mecburiliği karakterinin açık olarak daha belirgin anlayışı bulunduğunu tesbit etmiştir. Resmî öğretimde ise, aksine, zorlayıcı ahlâk daha çok ikinci derecede görünmektedir. Birincilere göre Allah, kendi emirlerine uyarak ona dönmek isteyenlere hayatın başını ve sonunu kabul ettirir. Aksine, zihinlerini ahlâkî idealleri için ne kadar kullanırlarsa kullansınlar, resmi öğretim alan ergenler kalbi kanıtlara (aux raisons du coeur) büyük bir önem vermektedirler. Ahlâkî gidişatını kurmak için başvurulacak olan açık motif Allah'la insan arasında sübjektif hatta sempatik denilebilecek bu uyum zorunluluğu olacaktır. Kalp, zatî niteliği iyilik olup, mutlak kudreti olmayan Allah'la uyum sayesinde gerçekleşecek bir yaşama isteğini de kabul ettirmeyi ister görünmektedir⁶.

Şimdilik hülâsa ederek diyebiliriz ki, en mütecanis ve kendi içinde en kapalı bütün dinî alanlarda kişisel ilişki üzerine kanunun aynı üstünlüğü görülecektir. Hatta, dinî hayatın diğer verileri gereğince bu hadisenin yorumunu inceden inceye belirtmek gerekir. Zira daha önce gördüğümüz gibi, katolik öğrenimi gören ergenlerde bile, Allah ve İsa, herşeyden önce, karşılıklı olarak dile getirilen bir dostluğun sırdaşlarıdır. Kanun üzerinde bulunan vurgunun zaten olumsuz sonuçlarından başka bir şeyi yoktur. Kanun, dinî oluşum için olduğu gibi, hayatın beşerileştirilmesi için kaçınılmaz yapıcı bir fazilet meydana getirir; kanun, baba sembolünün gerçeğine aittir. Fakat aşırı vurgusu baba sembolünün içine aldığı diğer unsurları karanlıklaştırır ve insanı Allah'a yabancı ve düşman bir irade olarak bağimli kılmaya kadar uzanır.

Dini Şüpheler :

Çok sayıdaki anketler⁷ gün ışığına çıkarmıştır ki, ergenlik, imanda

⁶ Anılan eser, pp. 249.

⁷ Bkz. Starbuck, *The Psychology of Religion*, 1899, pp. 232 vd.; W.H. Clark, *The Psychology of Religion*, 1959, pp. 137 vd.; G. Allport, *The Individual*, pp. 99 vd.; P. De Loos, *Une enquête sur la Foi des Collégiens*, Bruxelles, 1951; Aynı yazar, *La foi des jeunes filles de l'enseignement secondaire catholique en Belgique*, Bruxelles, 1957; A. Gesell, *L'adolescent de 10 à 16 ans*, Paris, 1959, pp. 497 vd.

şüphe yaşıdır. Erkek çocukların % 75'i ve kız çocukların % 50'si bunu yaşamışlardır: kızlar 12 ile 15 yaş arasında, erkek çocuklar 13 ile 16 yaş arasında. Kiliseden kopan ve imanını yitiren 350 kişi üzerinde yapılmış sosyolojik bir araştırmada Desabie⁸ bunlar arasında en büyük kısmının 15 ile 19 yaş arasında imanlarını yitirdiğini ortaya koymuştur. (% 46'sı bu yaşta kiliseye inancını kaybetmişti ve % 53,2'si Allah'a imanını yitirmişti.)

Ergenlerde dinî şüpheler son derece duygusaldır. Hepsinin karakteri daha önceden buna tanıklık eder. W. Smet⁹'in Belçikalı geniş bir katolik ergen toplumu üzerinde gerçekleştirmiş olduğu bir ankete göre, % 44'ünün şüpheleri Allah'ın varlığı, % 27'sinin genel olarak katoliklik, % 15'inin bazı özel dogmalar hakkındadır.

Ergenin dinî şüpheleri görünürde üç ana kaynağa sahiptir. İç dünyasının keşfinde krizlerle dolu olan genç bağımsızlığını aramaktadır. Bütün önceki hayatı çocuksal bağımlılığın çizgisi altında yaşanmış olduğu gibi, ekseriya bütün himayelerden kurtularak sadece bağımsızlığa ulaşma duygusunu taşımaktadır. Fakat açıkça ona din, her ahlâk ve otoritenin başvurduğu basit bir olayın, bağımlılığın, son temeli ve en önemli alameti olarak görünebilir. Kendi bağımsızlığını tasdikte ergenin eğilimi o zaman, otoriteyi reddeden isyankâr bir şekil alabilir. Fakat az şiddetli bir tarzda da kendini gösterebilir, söz konusu otoriteyi yeniden yerine koymayı sınırlayabilir. Ergen artık yetişkinlere aynı itimadı göstermez ve onların otoritesinin azalması, o zamana kadar büyük ölçüde otorite üzerinde yerleşmiş olan ergenin dinini, zorunlu olarak zayıflatır. Hayatın sentezini, varlığında ilk defa tenkidî bir tarzda bizzat kendisi yapmak zorunda olduğu zaman ergen, dinî inançlarını yeniden düşünmeye mecbur kalır. Tereddüt anlarını tanımaksızın buna serbestçe razı olmaz. Tenkidî serbestliğin uyanması zorunlu olarak, onun için dinî gerçeğin artık pek açık olmadığını gösteren tecrübesini içine alır. İman şüphesi, çocukluk inancından kişisel tasdike geçirir. Aynı zamanda, kendine has iç dünyasının çok duygusal keşfine bağlı olsa bile, söz konusu köklü karakteri nedeniyle, bütünüyle şüphenin üstünlüğü anlaşılır.

Cinsel heyecanların şiddeti ikinci bir şüphe faktörü olarak kendini gösterir. Zira, bunlar, ekseriya canlı bir suçluluk duygusunun belirmesi sonucunu doğururlar, ayrıca, bir zevk bütünlüğünün, bir kendi kendini içte bulmanın, başkasıyla duygusal birliğin umudunu taşırlar. O halde

⁸ *Le recensement de pratique religieuse dans la Seine*, Paris, 1958.

⁹ *Godsgeloof in de jeugd*, Louvain, 1959, pp. 223 vd. (*Pedagoji dalında yapılmış doktora tezi*).

bunlar, sadece ahlâkî saflık meselesiyle bir tutulamaz. Çoğu zaman gele- nekçi olan bunca eğitimciden az da olsa, ergenin, cinselliğini uyandıran duygusal güçleri nasıl ayıracağını bilmediğini söylemelerine rağmen, ergen, duygusal zenginliklerinin normal gelişimini bilinç altına iter gibi görünen basit bir sebeble, dinî ve ahlâkî kanunu reddetmeyi tecrübe etmektedir. S.de Beauvoir'ın tesbiti, cinselliğin uyanışının meydana getir- diği dinî bir krizin dokunaklı kanıtını ortaya koymaktadır. Ergende, sa- fiyet icaplarını tatmin etmek için, güçsüzlüğünden dolayı birçok defa denenmiş olması nedeniyle ortaya çıkan bunaltıcı bir suçluluk duygusu- nun, iman şüphelerinin tohumunu atabileceğini hatırlayalım.

İman şüphelerinin, buluş çağının duygusal fırtınalarını geçiren bir- çok ergenin genel inanç krizinde bir başka kaynağı daha vardır¹⁰. Baş- kalarının, ebeveyninin, öğretmenlerinin, arkadaşlarının ve dostlarının kendisine besledikleri sevgiden şüphe ederek iç barışında karışıklık olan ergen, bazan hayatın mantıksızlığının güçlü hissini duyar. O halde biz burada, dinî inancın ancak bir nevi huzur duygusunun temeli üzerine yerleşebileceği üzerinde ısrar ettik. Hiç şüphesiz, hayatın anlamsızlığı, manasızlık karşısındaki sıkıntı ergende, Allah'ta bir umut bulma harc- ketini uyandırabilirler. Fakat, tecrübe, genelleşmiş boş bir duygudan başlayarak, insanın çok nadir, dinî hayat yolunu bulduğunu bize öğret- miştir. İnsan sevgiyi, şöyle veya böyle hissedebilmeye mecburdur, be- şerî düzenin ona, müsbet bazı çıkış yolları göstermesi gerekir. Burada, bu konuda ortaya çıkan dinî tecrübe analizimize mücracaatınızı salık veririz. Üniversite öğrencileri arasındaki deneyimiz ekseriya bize gös- termiştir ki, gençlerin dinî krizi ebeveynlerle bir çatışmadan kaynakla- nır; bu çatışma otoriteye karşı bir isyanı uyandırır. Fakat, bilhassa, dinî atitudün içine sokulmuş olan inanç hamlesini yıkan genel bir disphorie duygusuna sebep olur. Fakat, en azından anlamsızlığın biraz patolojik olmadığı zaman, ve genelleştirilmiş bir duyguyla sonuçlanmadığı za- man, bu noktada ısrar etmek gerekir, iman şüpheleri, dini saflaştırıcı bir tecrübeyi oluşturur. Deleoz'un bir anketi¹¹ aynı şekilde, dinî şüphelerle dinin ruhânileşmiş ve incelmüş motivasyonları arasında hafifçe müsbet bir korelasyonun bulunduğunu ortaya koyabilmiştir.

15 yaşına doğru şüpheler azalmaya başlarlar. Ergenler "fikirleri reddetmektense kararsızlıkta yarar ararlar: yarısına inanıyorum, gibi."

10 Fr. Mitzka (*Die Glaubenskrise im Seelenleben*, Innsbruck, 1928, p. 20) dinî şüphelerde duygusal motiflerin çok sık olduğu kanaatindedir.

11 Bkz. *La foi des Jeunes filles...*

12 A. Gesell, *anılan eseri*, p. 529.

Genel olarak, 16-17 yaşına doğru şüpheler yatışmıştır, ergen tercihini yapmıştır. Daha sonra şüpheler yeniden görünür, fakat daha ziyade zihnidirler. Ama bu, şüphelerin daha az yoğun olduğunu ifade etmez. Fakat ergenlikten sonra, inanan genç, daha serbest olarak varlığın manasına kafa yorar. Dünyanın zihnî sentezini yapmaya başlar. Kendi merkezinden daha sapsmış ve daha önce bilinçle beşerî topluma bağlanmış olarak o, kendi kendine, ona anlatılan çeşitli hayat görüşleri üzerine, dine ait imanın beşerî zorunluluğu üzerine, müesseseleşmiş bir dinin manası üzerine sorular sorar. Daha objektif olarak, miras olarak aldığı dini, bizatihi deruhte etmek için, bu yeniden meseleyi ortaya koyuş, kendi gayretinin bir parçasıdır. O halde insan, şahsî ve aşkın gayesi içinde bilinen gerçek dinî imana ancak 30 yaşlarına doğru ulaşır. Müşterek tecrübe bunu isbat eder, ergenlikten sonra bütün dinî formasyon yeniden yapılır görünür. Çocuk veya ergenin kesin olarak dindar olmadıkları söylenemez. Çünkü insan, böyle şahsî bir tercih için ve yetişkin hayatına girişinden önce gerçeği tanınması konusunda gerekli olgunluğa girmez.

Yetişkinlerin dinî atitüdü üzerine toplu bir bakışla bu genetik denememizi bitirmeyeceğiz. Dinî atitüd hakkında daha önce söylediklerimizden başlıca çizgiler ortaya çıkmıştır; bunlar: yaratıcı hürriyet, değişmesi içinde bilinen bir başka'ya giriş, uzlaşma ve bağlılık, beşerî sağlamlık, Allahla karşılıklı ilişkisinin sağlanmaması ve cismanî bağlantı'dır. Seksüel bağın oluşması, ana-baba hakkındaki tecrübe, meslekî sorumluluk... gibi hayat şartları sayesinde kendiliğinden meydana gelen bir gelişme içinde, yetişkin'in dinî atitüdünün teşekkül ettiğini düşünmek haksızlık olurdu. Bu hadiseler sadece, beşerî vasıtalarının tam bütünleşmesine ulaşan insanın dininin, serbest olarak kendini gösterme imkanı bulan bir ortam meydana getirirler.

Fakat gerçekte, yetişkin denilen şey, tam manasıyla psikolojik olan kriterler düzeyini aşar. Şöyle ki, her şeyden önce, psikoloji normları yetişkin insanı tarif etmeye kafi gelmez, ayrıca normal insanı tarife de yetmez. İki unsur gerçekten, yetişkini esas olarak karakterize etmeye yardım ederler: yaratıcı hürriyet ve başkası'nın ve gerçeğin tanınması. Bu demektir ki, açıkça, yetişkin, psikolojik determinizmlerinin belli bir ölçüsünde bağımsızlığa erişen, iç dünyasının ötesine geçen, duygusal dilek ve dürtülerine uyan insandır. Daha doğrusunu söylemek gerekirse yetişkin, psikolojizm duvarını aşar. Yukarıda da belirtildiği gibi, dinî atitüd, Başka'da var olmak olarak yaşandığı andan itibaren psikolojik motivasyonları aşarak geçer, bu, değişmedir, tahkiktir. İhtiyaçların, sıkıntılarının ötesinde yeni bir ilgi kurmaktır. Olgun din, insanın psişik hare-

ketleri ile Allah arasındaki kopmaları ortadan kaldırır, psikolojik dindarlığı yüceltir.

O halde bunu, yetişkin insanı ve dinini küçültmeye teşebbüs eden psikolojik mitlerin serabına terketmekten sakınalım. Yetişkin yaşa kadar dinî gelişmenin eğrisini takip ederek, psikoloji nihayet, insan ve Allahın birleşmesine serbest bir saha bırakmak zorundadır.